

Ürményi József perszonális kegyvesztése.

Írta: DOMANOVSKY SÁNDOR.

Amikor II. Lipót király 1790 végén fiát, Sándor Lipót főherceget, Magyarországra útjára bocsátotta, vegyes érzelmek közt hányódott. Félt tőle, hogy fiát, ha állandón a magyar urak közt fog élni, ezek megnyerik terveiknek, amelyek az 1790-iki országgyűlés után Bécsben igen veszedelmeseknek tűntek fel; félt, hogy ez esetre a főherceget a dinasztikus érdekek védelmétől el fogják terelni, s így acél, amelyet az udvar elérni akart, nem lesz megvalósítható. Hogy tehát a még egészen ifjú, csak 18 éves főherceget a rossz befolyásoktól megmentse, egy iratban jellemezte számára a magyar szóvivő urakat, amelyben külön sorozatban voltak összeállítva a veszedelmesek. Ebből az iratból vesszük a következő sorokat:

„Personale Jurmeny est l'homme de plus grand talent et capacité[^] qu'il y ait en Hongrie; il est bon à consulter en toutes les affaires tant, pour la partie politique et judiciaire, que pour les études et pour enseigner les régies du droit et les loix d'Hongrie. Il est généralement estimé, mais pas aimé à cause de ses manières; homme désintéressé et qui a passé par tous les emplois, il connoit le pais à fond, est bon à consulter en toutes les affaires et je crois qu'on peut s'y fier; son unique défaut étant de changer le système selon qu'il voit ce qu'on souhaite; il paroît – de la meilleure intention présentement, mais aimanta tout faire et n'étant pas ami du iudex curiae, il est, bon à consulter sur les propositions de ce dernier.¹

Tehetségeit illetőleg a hosszú jegyzékben foglaltak közül senki sem dicsekedhetett hasonló nagy elismeréssel, amely pedig nem is volt túlzott, hiszen Ürményi Józsefről, a nagyeszű és magas műveltségű perszonálisról volt szó, aki családi összeköttetések nélkül, mint homo novus, már fiatalon nagy elismerést vívott ki magának, aki a Ratio educationis megalkotója és első, szervezeti részének kidolgozója volt, s aki, a fontos bizalmi állások egész során haladva végig, 1789-ben a perszonális székbe emelkedett. Nagy képességeinek és lankadatlan munkásságának kétségtelenül legnevezetesebb emléke a magyar tanügy reformja, amely a legszorosabban fűződik az ő nevéhez.²

És mégis ez a ritkatehetségű és nagyérdemű férfiú négy évvel utóbb egészen sajátságos körülmények közt távozott a perszonális szék-

¹ Bécsi udv. és áll. lt. Privatbibliothek fasc. 4. No. 28.

² *Wurzbach* Biographisches Lexikon. *Fináczy*: A magyarországi közoktatás Mária Terézia korában. II. köt. különösen 236 – 239. 1.

bői a kegy vesztés legfeltűnőbb jelei közt. Ferenc király – ámbár az 1791-iki 18. te. azt mondta ki, hogy az országos méltóságokat előzetes vizsgálat nélkül nem lehet állásaikból elbocsátani – meglepetésszerűen és meghallgatás nélkül fölmentette állásától.

Ürményinek ragyogó tulajdonságai mellett volt egy gyengéje is, amit II. Lipót is kiemelt róla, a rendszerváltozáshoz való alkalmazkodás. Ez a hajlékonysága keserű órákat szerzett neki II. József rendszerének bukásakor. Minthogy a II. József által kinevezett királyi biztosok egyike volt, s perszonálissá is II. József kegye tette meg, az alkotmányos rend helyreállásakor sok támadásnak és csípős megjegyzésnek volt kitéve s az országgyűlés alkalmával készült gúnyversek is szívesen foglalkoztak vele. Pest megye közgyűlésén olyan hevesen támadták, hogy a lemondás gondolatával foglalkozott.¹

Pedig a támadások legalább is túlzottak voltak. A kortársak, akik csak a nyilvános szereplés mozzanatait látták, Ürményt éppen okos, higgadt föllépéséért Ítélték el, amely nem rontotta el az ügyet vérmes heveskedéssel. Ezt a diplomatikus hangnemet azonban nem ismerték a rendek. II. József kitüntető bizalma nem Ürményi elveinek, hanem rendkívüli képességeinek szólt. Hiszen a kancellária részéről, amikor még annak tanácsosa volt, éppen Ürményi készítette a nemzeti és a rendi álláspontot védő legnevezetesebb fölterjesztéseket a császár legsarkalatosabb rendelkezései ellen. Ő írta azt a fölterjesztést, amellyel a kancellária fölszólt a szerzetesrendek eltörlése ellen,² hasonlóképpen azt is, amelyben kifogásolta a tanulmányi alapítványoknak a kamarába való beolvasztását.³ Ő írt föl a korona elszállítása ellen,⁴ a közigazgatásnak osztrák mintára tervezett átalakítása,⁵ valamint a népszámlálási és házösszeírási rendeletnek a rendi jogokat sértő alakiságai ellen.⁶ Sőt kerületi biztosi minőségében is memorandummal fordult a császárhoz, az adóreformok életbeléptetésének és a közbülső vámvonallal ledöntésének módja ellen fejtvé ki alkotmányos ellenvetéseit.⁷ Pedig ezek az ügyek ugyancsak II. József kedvenc eszméi közé tartoztak.

Azzal vádolták, hogy a hirtelen fordulatban nem tudott tájékozódni és nem tudta, hogyan foglaljon állást. Valószínű, hogy a heves kifakadások közben, melyek személyét érték, a sima modorú, körültekintő férfü tényleg bizonyos zavarba kerülhetett, de korántsem olyan mérvü kellemetlen helyzetbe, mint ahogy az 1790-iki országgyűlés sok vad taktilikai hibát elkövető ellenzéke azt feltűntette.

Mert amiért utóbb kegyvesztett lett, az éppen 1790-iki állásfoglalása volt. Akkor, midön az ellenzék egy része az ellenséges berlini udvarral tartott fenn összeköttetést és egész politikáját erre a labilis alapra építette, amelyet csakhamar kihúztak alóla, és amikor sokan az uralkodóház trónvesztéséről beszéltek, éppen az ilyen mérsékelt emberek tehatték a legnagyobb szolgálatot a nemzetnek is és a dinasztíának is. II. Lipót, aki a Poroszországgal való megegyezés után bölcsen megelégedett az ellenzék rémitgetésével, hirdette, hogy a porosz kapcsolatok szövögetői-

¹ *Marczali*: Az 1790/91. országgyűlés, Budapest. 1907. I. 169. 1.

² *Marczali*: Magyarország története II. József korában, Budapest 1885. II. 127. 1.

³ *ü. o.* II. 294. 1.

⁴ *U. o.* II. 365. 1.

⁵ *U. o.* II. 347-349. 1.

⁶ *U. o.* II. 371. 1.

⁷ *V. ö. Wurzbach Biogr. Lexikon.*

nek nevei birtokában vannak, a békés kiegyenlítés útjait kereste. A tiszai ellenzék vezetői akkor berlini összeköttetések miatt jórészt már lehetetlenek voltak. Az uralkodónak kiegyenlítésre törekvő terveit s a rendek alkotmányos biztosítékokat sürgető álláspontját csak az Ürményi-hez hasonló sima és okos államférfiak egyeztethették össze. II. Lipót e téren tett szolgálataiért meg is becsülte a perszonálist, amit fent közölt sorai is bizonyítanak. Megváltozott azonban a helyzet Ferenc király idejében, aki nem mérlegelte oly bölcsen államférfiainak érdemeit és a francia rémuralom, majd a Martinovics-pör hatása alatt egészen néhány reakciós tanácsosának befolyása alá került.

Akkor indult meg az aknamunka Ürményi és több más főúr ellen. A mozgalom élén Izdenczy József államtanácsos, a magyar ügyek referense állott, aki esküdt ellensége volt a rendi alkotmánynak és a küzdelmet Werbőczy ellen II. József halála után is folytatta. Elveinek jellemzésére legyen elég itt arra hivatkoznunk, hogy 1791-ben Grossing Józseffel egy röpiratot íratott, amely a magyaroknak alkotmányukról táplált téves nézeteivel foglalkozott.¹ Eszerint a főtévedések, hogy azt hiszik, hogy Magyarország I. Ferdinándig szabadkirályválasztó ország volt, hogy a magyar király a rendek hozzájárulása nélkül törvényt nem hozhat, hogy koronázás nélkül jogait nem gyakorolhatja és hogy a koronázáskor hitlevelet kell kiadnia.

A bécsi udvarban már 1790-ben ő képviselte azt az álláspontot, hogy az 1790-iki törvényekben lefektetett engedményeket vissza kell fejleszteni. Pedig ez az országgyűlés alig ért el valamit is azokból az alkotmányos garanciákból, amelyeknek követelésével megnyitása idején a rendek fölléptek. A tervezett nemzeti szenátus meghiúsult s a királynak sikerült visszautasítania a felségjogaiba való beavatkozást. Izdenczy és a körüle csoportosuló reakció azonban felismerve az uralkodó érzékeny pontját; ettől kezdve mindig a felségjogok ellen intézett támadásról és áskálódásról beszéltek. Munkájukat segítette a francia forradalom és a Martinovics-pör.

Martinovics apát 1794 dec. 19-ikén írásbeli vallomást nyújtott át Sándor Lipót nádornak, amelyben jelentette, hogy Magyarországon egy reformátor-társaság működik, amelynek célja, hogy három év leforgása alatt Magyarországot a Habsburg-háztól elszakítsa és azt ígérte, ha bűntetését csak számkivetésben szabnák meg, leleplezi az egész összeesküvést.² Az iratot Martinovics arra a hirre készítette, hogy Fodor József helytartótanácsi titkár három nappal előbb, amikor el akarták fogni, öngyilkosságot követett el.³ A beadványban azt állította, hogy a társaság fejei, ha lelepleztek, kötelesek életüket kioltani és sikerült is a nádorral elhitetnie, hogy Fodor öngyilkossága az ő korábban készült beadványának adatait erősíti meg.⁴

Martinovics ugyan nem érte el célját: kiszabadulását, de megingatta a népszerű, ünnepelt Sándor Lipót nádort meggyőződésében. A nádor 1795 ápr. 16-ikán hosszú memorandumot nyújtott át Ferenc királynak, amelyben ismertette az esetet és azt a következtetést vonta le, hogy

¹ Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn von der Staatsverfassung ihres Vaterlandes und von den Rechten ihrer Könige. 1791.

² *Fraknói*: Martinovics élete. Budapest, 1921. 171-178. 1.

³ *Fraknói*: Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest, 1880. 324. 1. és u. ő: Martinovics élete 171. 1.

⁴ *Fraknói*: Martinovics élete 178. 1.

Magyarországon nagyon rossz a közszellem. Sötét színekkel festette az ország lakosságának hangulatát és javaslatokat tett a bajok elhárítására. Ezek közé tartozott, hogy a király egyelőre ne tartasson országgyűlést és az embereket cserélje ki lehetőleg megbízható egyénekkel.¹

Sándor Lipótot július 12-ikén bekövetkezett tragikus halála megakadályozta abban, hogy a tervezett rendszabályokról maga tegyen előterjesztést a királynak. Álláspontját azonban halála után is képviselte a jogügyi igazgató: Németh János³ és a helytartótanács egyik tanácsosa, báró Mednyánszky János.

Ez utóbbi Izdenczy államtanácsos legbuzgóbb támasza volt. Néhány napi időközökben titkos jelentéseket küldözgetett egyenesen a császárnak, amelyekben határozatlan gyűlölettel vádaskodott azok ellen, akik az 1790-iki országgyűlésen az alkotmányosság védelmére keltek. Egy szuperarisztokratikus liga cselszövényeiről beszélt, amely az államra és a felségjogokra a legnagyobb veszedelmet jelenti. Mindazt, amiért a rendek 1790-ben küzdöttek, a liga céljaiként ismertette és arról beszélt, hogy Magyarországot el akarja szakítani a dinasztiaától.³ Még a nádort is megvádolta, hogy a liga tagjainak befolyása alatt áll és 1795 május 18-án elmondta azt is, hogy mi módon szándékoznak az urak a dinasztia trónjától megfosztani.⁴ E liga vezéréiül pedig Batthyány József gróf primást, Zichy Károly gróf országbíró, Pálffy Károly gróf kancellárt és Ürményi perszonálist nevezte meg.⁵ Két listát is küldött be a liga tagjairól 87 és 78 névvel, amelyek némi csekély eltéréseket mutatnak ugyan, amelyek mindenikén azonban rajta van Ürményi is.” Egyes napijelentéseiben is már 1792 óta mindig azt hangoztatta, hogy ezeket az urakat a felségjogok védelme és az állam érdekében el kell mozdítani állásaikból. Számos adat van ugyan rá, hogy Bécsben nem vették egészen komolyan e gyűlölködő, sokszor nevetséges jelentéseket,⁷ de Sándor Lipót nádor 1795 április 16-iki memoranduma után, amely személyi változásokat követelt, ezek még sem maradhattak hatás nélkül Ferenc császárra.

Az ügyet megérlelte Sándor Lipót főherceg halála. Izdenczy a nádorság megszüntetésére törekedett s az alkotmányos kívánalmak kijátszására valamelyik főherceg haladéktalan kinevezését követelte királyi helytartóvá.⁸ Mednyánszky is küldött július 18-án egy elaboratumot a királynak, amelyben ezt a kérdést szövegezte, de egyben követelte az országbíró, a kancellár és a perszonális elbocsátását.⁹

Július 20-án tehát Ferenc császár aláírta József főherceg kinevezését királyi helytartóvá s ezzel együtt több más személyi változást is, többek közt Zichy országbíró és Ürményi perszonális elbocsátását.¹⁰ Hogy az ügyre Mednyánszky irata nem volt hatás nélkül, azt sejteti, hogy országbíróvá az ő egyik jelöltjét, Végh Péter tárnokmestert nevezte ki a király.¹¹

¹ Bécsi áll. It. Privatbibl.- fasc 35.

² József nádor iratai. I. 13. 1.

³ Ezek összegyűjtve a bécsi áll. It. Privatbibl. fasc. 26-28-ban.

⁴ Bécsi áll. It. Privatbibl. fasc. 28.

⁵ U. o. 1794 június 28. fasc. 26.

⁶ U. o. fasc. 30.

⁷ Zinzendorf Károly gróf államminiszter 1795 szeptember 12-ikén írja naplójába: Elle (t. i. Sa Majesté) ...dit, que Mednianszky n'a pas de tête, est toujours inquiet. A bécsi áll. Itban

⁸ V. ö. Zinzendorf Károly gróf naplóját 1795 július 13., 18. és 26.

⁹ Bécsi áll. It. Privatbibl. fasc. 28.

¹⁰ Bécsi áll. It. Staatsrat 2573/1795.

¹¹ Bécsi áll. It. Privatbibl. fasc. 28. 1795 július 18.

Az 1791-iki 18. t.-c.-be ütköző elbocsátások villámcsapásként érték az elbocsátottakat, de az országot is. A személyes megaláztatást csak az enyhítette, hogy a király nyugalmazta őket. E részben azonban éppen Ürményi dekrétumában volt egy feltűnő kitétel. Míg a többieket a leirat egyszerűen értesítette a megállapított nyugdíj összegéről, Ürményinél ezt a király különös kegyével indokolta.¹

Társai közt Ürményinek fájt leginkább elbocsátásának nyilvánvalóan sértő formája. Különösen az, hogy itthon is csakhamar rebesgetni kezdték, hogy az elbocsátások Sándor Lipót nádornak halálos ágyán a császárral folytatott utolsó beszélgetésének, vagy a hagyatékában talált iratoknak hatása alatt történtek.²

Fönmaradt Ürményinek egy Válról, 1797 november 10-ikéről kelt levele, amelyet minden valószínűség szerint Colloredo Ferenc gróf kabinet-miniszternek írt, elkeseregve benne sorsát és kérve az ő támogatását. Ebben a levélben³ elmondja azokat a lépéseket is, amelyeket a becstületén esett csorba kiköszörülésére tett. „Ich eilte damals nach Wienn, ich warf mich Seiner Majestät zu Füßen – und meine einzige Bitte war. dass ich die mir zu Last gelegte Gebrechen – oder auch nur Fehler – die etwa geäusserte, dem Landesfürsten – oder dem allgemeinen Besten nachteilige Grundsätze erfahren und dann mich rechtfertigen könnte – in der vollen Zuversicht, dass ich in solchem Fall alles in das helle Licht setzen, und eben da, wo nicht nur meine Rechtfertigung, sondern auch den Stof zur grösseren Belohnung finden würde. Seine Majestät waren aber diesfals unerbittlich, jedoch andererseits trösteten mich allerhöchst-dieselben mit gnädigster Zusicherung ihrer Gnade, dass Sie mich nächstens distingiren und vorzüglich behandeln wollen – und so bald möglich auf eine anständige Art anstellen.” Beletörődött tehát sorsába és iparkodott legalább főispáni ügykörében hűségének bizonyosságát adni. Az 1796-iki országgyűlés idején a királyi kegy több megnyilatkozását is látta: „Euer Excellenz selbst haben mich nach der Hand unter dem Landtag versichert, so auch Graf Landriani, dass Seine Majestät von meiner guten Denkungsart und aufrichtigen Dienst-eifer überzeuget worden wären, ferners auch in dem Landtag habe ich in der Stille mitgewürcket, dann auch den Tag abends, da sich der circulus Tibiscanus zu der Bestimmung eines mehr ergebigen subsidiü resolviret hat, waren einige bei mir, um meine Meinung einzuholen. Es mögen Seiner Majestät diese Umstände bewusst sein gewesen, denn allerhöchst-dieselben haben mich damahls in mehreren öffentlichen Gelegenheiten ausgezeichnet, mündlich die gnädigste Zusicherung gegeben, dass allerhöchst-dieselbe von mir gut dächten, sich bei mehreren von mir erkundiget hätten, und alles Sprüche gut, Seine König. Hoheit, der seelige Palatin habe mich lieb gehabt und immer gut von mir gesprochen, allerhöchst-dieselbe wären gesinnt mich sicher anzustellen und warteten nur von einer guten Gelegenheit ab und hätten solches auch schon mehreren anderen gesagt – dieses waren fast wörtlich die mildesten Ausdrücke”. Annál inkább zokon esett tehát neki, hogy leg-

¹ Den Personal v. Ürményi jubilire Ich ebenfalls mit einer jährl. Pension von 4000 fl. aus besonderer Gnade. Bécsi áll. lt. Staatsrat. 2573/1795.

² Szapáry János gr. levele Colloredo gr. kabinet-miniszternek, 1795 július 31. Bécsi áll. lt. Sammelbände 142.

³ Bécsi áll. lt. Privatbibl. fasc. 30.

utóbb¹ a tárnokmesteri szék betöltésénél ismét mellőzték és a sokkal kevesebb érdemet szerzett Szentiványi Ferencet nevezték ki.

Ez az eset vezette arra a gondolatra, hogy az udvarban valamelyik személyes ellensége áskálódik ellene, aki elhiteti az uralkodóval, hogy veszedelmes elveket vall. A levelet éppen azért is írta Colloredónak, hogy ezek ellen az aknamunkák ellen támogatását kérje. „So ist – írja – die fast allgemeine Vermuthung entstanden, dass diese abermalige Hindersetzung von einer personalen Gehässigkeit herrühre, durch welche vor aller Welt meine Grundsätze und geleistete Dienste getadlet, und wie S. Majestät ohnehin bekannt ist, noch einer schweren Ahndung schuldig vor mehreren erkläret worden bin. Was mich anbelanget, ich bin der Meinung, dass an der Schwächung meines Credits bei Hof auch anderen von verschiedenen Partheien immer stille Theil haben mögen, welche schon von der Zeit an, als ich von Wien und dem unmittelbarem Einfluss bei Hof getrennt wurde, auf alle mögliche Art gearbeitet haben, mich des allerhöchsten Zutrauens zu berauben, und zu diesem Ende auch bei jenen, die hinzu etwas beitragen könnten, personale Gehessigkeiten anzuzetteln und immer mehr und mehr bei dem beekanntem heftigen und reitzbahren Temperament zu nähren beflissen waren. Denn von reelen jemanden zugefügten Beleidigungen weiss ich nichts. Die Einmischungen in geistlichen Sachen, in Studienwesen, welche ich bearbeitet habe, das Zutrauen meiner damahligen gnädigsten Soruvainen, dann nach der Hand mein zu starcker Einfluss auf die Gemüther meiner Landsleute, bei denen Landtagen, die bei Ausarbeitung der Deputational-Werke geüsserte, obschon nicht allgemein angenohmenne Grundsätze, meine ohnpartheische Denkungsort, machten bei einigen, welche ihre besondere Absichten bestritten fanden, die Aufmerksamkeit rege, und zweifle nicht, dass nachdem selbe S. Majestät gnädigst bei dem letzten Landtage geüsserte Zusicherung wegen meiner Anstellung vernohmen haben, wiederum alle Kräfte aufgebothen haben, um einen, meistens auf seinem Landgut wohnenden und mit seiner Wirtschaft sich beschäftigenden, folglich wieder die Caballen wehrlosen Menschen auf eine oder andere Art des allerhöchsten Zutrauens zu berauben, denn sonst hätten S. Majestät die vorhandene Gelegenheit gewiss benutzt und einen Mann, welcher nicht in der nehmlichen Catégorie mit mir war, nicht vorgezogen.”

Habár Ürményi nem nevez meg senkit, a levél tartalmából mégis sejthető, hogy nagyon jól tudta, ki ez az ellensége. Az utalás ismert ingerlékeny természetére és elvi ellentéteikre világosan Izdenczyre vonatkozik. Hogy ebben a feltevésében Ürményinek mennyire igaza volt, annak bizonyítására közöljük Izdenczynek egy valamivel korábban kelt votumát, amely éppen azokból a napokból származik, amikor a tárnokmesteri szék ügye a király előtt feküdt.²

Species facti.

Als weiland Kaiser Joseph der 2-te im letzten Türkenkrieg von Semlin nach Wien zurückkam, Hess mich Höchstderselbe am dritten Tag zu sich rufen und machte mir die Erklärung, dass Er auf Zureden mehrerer Hungarn, besonders aber des damals gewesenenen königlichen Kommissärs vom Pressburger Distrikt v. Ürményi fest entschlossen habe, alle unter Seiner und Seiner Frau Mutter, Maria Theresia Regierung erflossenen Verordnungen aufzuheben und zu

¹ 1797 okt. 31-én.

² Bécsi áll. lt. Privatbibl. fasc. 30.

vernichten, ja alles in dem Stand zurücksetzen, wie es unter Kaiser Karl den 6-ten war, indem im Königreich Ungarn eine fürchterliche Aufruhr im Anzüge sei, welche der König in Preussen, an den sich die Hungarn gewendet hätten, mit Nachdruck unetrstützen würde, und der Jablunkaer Pass sei preussischer Seits zum Einbruchspunkt bestimmt. Diese Erklärung war mir ebenso unerwartet, als unwahrscheinlich; ich widersprach selbe in geziemender Ehrfurcht, und bot alle meine Kräfte auf, die Unwahrheit dieses bössartigen Gerichts darzustellen, da aber diese meine Darstellung fruchtlos dahinging, ward ich als ein treuer Unterthan meines Landesfürsten gezwungen, etwas unartig zu werden und Höchstdemselben zu versichern, dass wenn Seine Majestät auf Ihren gefassten Schluss beharren, Sie eine Rebellion im Königreich Ungarn erzwingen würden, von welcher jetzt weder eine Rede sein kann; und um dieses anschaulich zu erweisen, erwähnte ich die Aufhebung des Toleranz-Systems, und der Urbarial-Regulation; dann Wiedereinführung der Jesuiten und derselben Dotirung. Ersteres würde zu Gunsten der Akatholiken, die man ohnehin des an König von Preussen gemachten Recurses beschuldigte; letzteres hingegen zum wesentlichen Vortheil der Bauern unter der Regierung der Kaiserin, Königin Maria Theresia eingeführt. Wie dann auch der Jesuitenorden unter der nämlichen Regierung aufgehoben, und dessen namhafte Güter beinahe verschleudert worden sind.

Diese meine Bemerkungen erregten beim höchseeligen Kaiser Joseph dem 2-ten Aufmerksamkeit, und da ich nach Verlauf von 14 Tagen Höchstdemselben in der angebogenen Schrift die Karolinische Regierung vorlegte, gab er den bereits gefassten Entschluss, *propter abolitionem sni et Theresiani regiminis* ganz auf; und auf diese Art wurde die Aufruhr, die man schon damals im Königreich Huugarn ab Seiten einiger Unzufriedenen und Uibelgesinnten anzuzetteln suchte, vereitelt und zernichtet.¹

AVien den 23-ten Oktober 1797.

Izdenczy m. p.

Ürményi hűségét uralkodójával szemben, egyben azonban hazafias érzelmeit is ez az irat a legszebb világitásban mutatja be. Persze Izdenczynek nem ez volt az első hasonló kirohanása a kegyvesztett perszonálissal szemben, de a, Jozeíinus-rendszer eltörlésére vonatkozó javaslata nem is volt az egyedüli vádpont, amellyel befekettetésére törekedett. 1795-ben az országos föméltóságokban történt személyi változások után az akkor megindított mindenféle vizsgálat közt homloktérben a gyanús tanárok ügye állott, akiket a királyi jogügyi igazgató hasonlóképpen meghallgatásuk nélkül állásaikból el akart mozdíttatni. Ez az ügy az államtanácsban nagy összeütközésekre adott alkalmat. A fölvilágosult osztrák államtanácsosok azt az álláspontot képviselték, hogy az állami alkalmazottak nem csaphatók el fegyelmi eljárás nélkül. Vizsgálatot követeltek tehát, amely ha vétkességüket bizonyítaná, az illetők példásan büntetendők. Tiltakoztak azonban az ellen, hogy pusztán gyanú alapján tönkretegyék és megalázó módon megfosszák őket állásaiktól.² Izdenczy mindjárt megérezte, hogy az államtanácsosok nézetének érvényesülése elvi szempontból veszedelmes volna az általa hirdetett elvekre. Magyarországon amúgy is nagy mozgolódás volt észlelhető az elbocsátások miatt. Szepes megye nyíltan ki is mondta, hogy az ügyet az országgyűlés elé fogja

¹ Izdenczynek végeredményben azonban csak azt sikerült elérnie, hogy az 1740-iki állapot helyett a császár az 1780-ikét állította vissza. Az erre vonatkozó előterjesztést Kaunitz herceg nevében br. Spielmann, továbbá gr. Bánffy György erdélyi gubernátor, gr. Pálffy Károly magyar kancellár s a magyar kancellária két előadó tanácsosa: Pászthory Sándor és Mikos Mihály terjesztették II. József elé 1790. jan. 26-án. Orsz. Lt. Magy. kanc 2352/1790.

² József nádor iratai. I. 37-53. 1.

vinni.¹ Izdenczy szükségesnek tartotta tehát, hogy erre az összefüggésre rámutasson.²

„Das systema consilii regii nationalis hungarici, welches man Euer Matt, höchseell. Herrn Vater multum suiFragente consilio locumtenentiali et cancellaria hungarico-aulica nebst dem neuen Assecurations diplom³ statt der Pragmatischen Sanction aufdringen wollte, vermög meines beiliegenden elaborati aber (wovon ein Exemplar höchstgedachte Matt, erhalten haben, und sich im Kabinet befinden wird) platterdings verworfen wurde, lautet unter andern also „§ 9° Cum tarn dicasterium ipsum in concreto, quam membra eins in singulari, *cliaetae regni* (uti attactum est) responsibilia futura sint, Sua Regia Maiestas *neminem ex commembris praelibati consilii cur a processum iuris amovebit aid cassabit.* Videantur acta diaetae 1790/1. pag. 132.

Als nun dieser Schritt, welcher die üblesten Folgen, ja sogar eine Revolution hätte nach sich ziehen müssen, mislang, so schlug man einen anderen Weg ein, entwarf articulos antecoronationales und ein hinzu passendes Bestätigungs rescript. Beede Piecen wurden Tags bevors (das ist den 21-ten Sept. 1790) als Euer matt, hociseeliger Herr Vater zur Krönung nach Frankfurt abreiste, vom damaligen Kanzleiausschuss, dem gewesten Judex Curiae Grafen v. Zichy und Personaln v. Ürmenyi vorgelegt, und die Unterfertigung des oberberührten Rescripts *ohne Vortrag, gleichsam aus dem Stegreif beivirket.* Hindurch erzielte man also zum Teil jenes, w^Tas im verworfenen Assecurationsdiplom und besagten systemate nationalis consilii⁴ enthalten war. Wie eben dieses die angeschlossenen drei Aktenstücke bestätigen.

Mit diesem noch nicht zufrieden, drang man in den diesfalls mit Zuziehung des treu gehorsamsten Staatsrats abgehaltenen Konferenzen, ab Seiten der regni primorum und der hung. Hofkanzlei noch auf ein mehreres, worunter auch das proiectum articuli „Ne quispiam ab officio suo citra processum iuris amoveatur“ – erschien; wieder welches ich, als einen offenbaren Eingrif in die iura maiestaetica meine Einwendungen machte und selbe sowohl mit dem non interupto usu, als wie auch mit nachstehenden klaren Gesetz unterstützte, so also lautet „Cum ultra electionen palatini (quae per Maiestatem Regiam et dominos praelatos ac barones necnonuniversos regnicolas iuxta formám decreti, communiter fieri debet) electio omnium aliorum officialium suorum, quocumque nomine vocentur, ad Majestatem suam pertineat. § 1. Poterit Majestas Sua vei retinere officiales modernos, vel olios pro arbitrio suo, dum voluerit, constituere. *Articulus 2-dus Ludovici 2-di*, worauf vorberührten antecoronational Articl abgeändert wurde, und er kann auch nur in sensu modo citati articuli 2-di Ludovici R. II-di verstanden werden, denn ansonsten würde der König deterioris conditionis sein, als jeder Particulier, der seine Wirtschafts und Hofbeamte auch ohne mindester Ursache entlassen kann, ohne dass man ihn deswegen einer ungerechten Handlung beschuldigen könne, und was w^ollte wohl der hungarische Adel dazu sagen, wenn Euer Matt, auf ein Gesetz anträgen, dass derselbe seine Hof- und Wirtschaftsbeamten ohne Verschulden nichts zu entlassen berechtiget sei? Da würde man wohl einen solchen Antrag als die empfindlichste Erschütterung der adelichen Hauptpraerogative ausposaunen! *Quod ergo tibi non vis fieri, . alteri ne feceris. Lex est summae honestatis et iustitiae.*“

Ime Izdenczy érvei az állami alkalmazottak egyszerű, meghallgatásuk nélküli elcsapása érdekében.⁵ Ennek az érvelésnek estek áldozatul 1795-ben az országos főméltóságok és nyomban utánuk a gyanús tanárok is. Izdenczy

¹ József nádor iratai. I. 55. 1.

² József nádor iratai. I. 51. 1.

³ Az 1790. országgyűlés hitlevéltervezete.

⁴ Az 1790. országgyűlésen követelt magyar tanács.

⁵ Kifejtette azt egy 1796. okt. 23-iki votumában is. Bécsi áll. lt. Privatbibl. fasc. 39.

nem látott különbséget az állami alkalmazottak és a magánosok szolgálatszervezetét közt, s a fejlődés főelvét nem ismerve, egy régen elavult és hatályon kívül helyezett törvényre hivatkozott, hogy egy csak öt évvel korábban hozott törvény jogerejét kétségbe vonhassa.

De nevezetes ez a votum Ürményi politikai szereplése szempontjából is. A II. József kormányrendszere elleni állásfoglalás mellett íme itt a második vád, hogy Ürményi és Zichy meglepetésszerűen és írásos előterjesztés nélkül, tehát az ő megkerülésével fogadták el II. Lipóttal a még koronázása előtt hozott alkotmány biztosító törvényeket.

Ezek voltak a kegyvesztett személyes főbűnei. Ezek miatt örködött Izdenczy éber, hogy Ürményi ne kapjon ismét valami magyar méltóságot. A császár tehát 1801-ben kinevezte Galícia helytartójának. Ott valószínűleg Izdenczy sem tekintette őt veszedelmesnek. Amikor azonban 1802-ben az országbírói szék megürült és József nádor erre Ürményit vagy Szentiványi tárnokmestert ajánlotta,¹ Izdenczy ismét megmozdult. Az országbíró Szentiványi lett.

Akkor már a közvélemény itthon is más szemmel nézte Ürményit, mint 1790-ben. Amikor 1802-ben, röviddel ez újabb mellőzés után, megjelent az országgyűlésen, a rendek őt is vívat kiáltásokkal fogadták, akárcsak a királyt és a nádort. Izdenczyt ez annyira dühbe hozta, hogy mindjárt jelentést tett a királynak.²

Euer Majestät!

Mit heutiger Post erhielt ich Nachmitag ein Schreiben von Presburg dato 25-ten dieses, dessen wörtlichen Inhalt in folgenden besteht: Von heute kann ich nicht anderes Neues berichten, als dass man dem gewesten Personaln v. Ürményi, als er heute in der Früh in den *Ständischen* Saal getreten ist, durch Veranlassung des Brandeis (der wohlbekannten Ligue),³ eben so, wie dem König und dem Palatinus, ein lautes Vivat zugerufen habe Die Sachen gehen doch zu weit; und wenn nicht äusserst bald Hilfe geschafft wird, so dürrte es zu spät sein

Ich säunie nicht Euer Majestät davon in kenntnis zu setzen. Er dürfte Höchstdieselbe auf viele wichtige Data zurückführen, auch von den unverdienten und eben so äusserst empfindlichen Kränkungen überzeugen, die ich, unterzeichneter wegen unversehrockerer Verteidigung der Pragmatischen Sanction unter der Regierung des Kaisers Leopolds des 2-ten, Euer Majestät höchstseeligen Herren Vaters, mir zugezogen habe; und zwar mit äusserster Beschämung der damals landtägig versammelt gewesenen Reichstände, welche das eingetretene Interregnum mittelst ihres anhero nach Wien abgeschickten Kourirs, Namens v. Fodor (der nach der Hand als Staatsverbrecher durch das Militär hätte eingezogen werden sollen, dise Einziehung aber mittelst eines an sich begangenen Selbstmordes, vereitelt hat)⁴ ganz offenbar zu behaupten beflissen waren. Interim bene cessit Ulis, qui patriam et regem perdere volebant, dispari eventu et sorte illos manente, qui recte oppositum in gratiis malevolorum, pectore heroib tuebantur, et in tanta crisi triumphantes ex causa pene desperata pro domus Austriacae summo commodo recesserunt.

Wienn den 27-ten Oktober 1802.

Izdenczy m. p.,

1802-ben végre medgyesi Somogyi János, a magyar kancellária előadó tanácsosa vette át a magyar ügyek referátumát az államtanácsnál,

¹ Orsz. Levéltár. Nádori titkos lt. Prásidialia 1802. 7. sz-

³ Bécsi áll. lt. Privatbibl. fa se. 30.

³ Nyilvánvaló, hogy ezt Mednyánszky írta.

⁴ U. az a Fodor, akiről közleményünk elején megemlékeztünk.

aki akkor már egy esztendeje működött Izdenczy mellett mint második magyar államtanácsos.¹ Izdenczy ugyan megmaradt állásában, de véleményét igen ritkán kérték ki. Így azután 1806-ban József nádornak mégis sikerült keresztülvinnie a királynál, hogy nevezze ki Ürményit országbíróvá.² A jellemzés, melyet II. Lipót Ürményiről írt, őt teszi meg kora legkiválóbb magyar államférfiának. Ez a férfiú megérdemli, hogy a személye körüli homályt eloszlassuk, hogy az 1790-iki országgyűlésen vele szemben támadt bizalmatlanságot és hazafias állásfoglalásait kellő világításba helyezzük. Ellentétei Izdenczy vei, ez utóbbinak rosszakaratú vádaskodásai nem árnyat, hanem csak nagyobb fényt vetnek kiváló egyéniségére, amely Izdenczy ármányai következtében tizenegy éven át, java férfikorában (54-65 életévében) és egy olyan időpontban, amikor a bécsi alkotmányellenes törekvésekkel szemben nagy szolgálatokat tehetett volna hazájának, a magyar politikai életből úgyszólván kiesett.

¹ *Hock*. Der österreichische Staatsrath. Wien. 1879. 651. 1.

² Kinevezték 1806 szept. 6-án.